

DAGENS FRÅGOR

Den algeriska frågan

Så snabbt som det politiska läget skiftar i Frankrike är det nästan omöjligt att kommentera konseljpresidenten Gaillards stora tal av den 7 mars. Gaillard kan vara störtad när detta går i press. Likafullt bör uppmärksamheten riktas på hans bidrag till en lösning av den algeriska frågan. Det har gått nästan obeaktat förbi. Men det innehåller mycket som, om det förverkligades, skulle kunna göra gott i framtiden.

Gaillard lade i nationalförsamlingen fram sin regerings ståndpunkt vad beträffar en uppgörelse med Tunisien. Men det viktigaste han hade att säga var hans tankar om ett framtida ekonomiskt samarbete mellan Frankrike, ett autonomt Algeriet, som dock skulle förbli en del av Frankrike, Marocko och Tunisien. Dessa länder borde tillsammans med England ingå en pakt till försvar av västra Medelhavet och så komplettera NATO. Men innan dess skulle samma länder börja ett ekonomiskt samarbete med tanke på att gemensamt tillgodogöra sig naturtillgångarna i Sahara. Nu gör man anspråk på sandvidder utan intresse, sade Gaillard, men Frankrike är berett att finansierat medverka till att allt vad sanden gömmer skall kunna utnyttjas. Som bekant gömmer sanden olja, kanske oljefyndigheter i klass med Saudiarabiens.

Nationalförsamlingen, denna för utomstående egendomliga och av fransmännen själva föraktade institution, tycks inte ha fäst mycket avseende vid regeringschefens förslag. Detta talar

ändå mycket realistiskt om vad som gör att Frankrike inte kan ge upp Algeriet. Man kan dölja kärnpunkten i den algeriska frågan under fagert tal om moderlandets förpliktelser mot den franska befolkningen söder om Medelhavet eller annat dylikt. Man kan från rebellhåll predika panarabism och vilja göra Algeriet »fritt». Vad man inte kommer ifrån är, att Algeriet, som nu är ekonomiskt beroende av Frankrike, i och med oljefyndigheterna kan bli en tillgång för hela Västeuropa. Så som utvecklingen går i östra Medelhavet, där Nasser kanske en dag sitter som oljediktator, lär varken Frankrike, Västeuropa eller Förenta Staterna kunna släppa kontrollen av Sahara ifrån sig.

I Victor Vindes »Revolution i Algeriet» (Bonniers) omnämns, så vitt man kan finna, inte oljan. Boken är elegant och rappt skriven, författaren är starkt engagerad av sitt ämne och, kan man väl säga, tämligen ensidig. Vinde ser den algeriska tragedien som en huvudsaklig följd av de »reaktionära» europeiska elementens oförstånd, dåliga vilja och förmåga, lust till förtryck, hat mot muselmanerna. Det är en hård dom över en miljon människor. Mest bland liberala amerikaner men tydligen även bland andra finner man ofta en moraliserande och fördömande förhandsinställning till kolonier och kolonialsystem, vilka i sig anses vara av ondo. Man glömmer att det också finns ljusare sidor och att kolonialfolken endast efterhand blivit mogna att »styra och ställa i sitt eget land», som Vinde skriver. Man

är ytterst indignerad över att majoriteten, som givetvis utgörs av infödingar och som alltid framställs som underkuvad, inte har makten. I själva verket är det väl så att kolonialsystemet är på avskrivning, vare sig man vill eller inte, men ibland och på vissa platser borde man kunna kosta på sig ett beklagande av att utvecklingen gått så huvudstupa.

Vinde gör en skicklig skiss av Algeriets historia, som han för tillbaka till Jugurtha och Tacfarinus. På sina journalistresor har han själv sett landet med tidningsmannens registrerande ögon. Alla slutsatser som han drar av sina studier kan man kanske inte instämma i. Hans sympatier ligger från början hos rebellerna, och därför är han angelägen att framhålla att intet kommunistiskt inflytande finns inom rebellrörelsen. Så var det kanske från början, men numera har kommunisterna utnyttjat upproret för sina syften och torde deltaga i ledningen. Varför skulle annars sovjetiska och tjekiska vapen strömma ned till Algeriet? Tror någon att de får utnyttjas utan all kontroll?

Ett kapitel av särskilt stort intresse i Vindes bok handlar om fransmännens *section administrative spéciale*, ett organ som på helt fredlig väg söker vinna Algeriet för Frankrike. Genom denna organisation byggs vägar och skolor, inrättas sjukhus och skaffas läkare. Det samarbetar, trots hotet från rebellerna, med infödda algerier, vilka långt ifrån alla tror att Algeriet kan befrias endast genom våld. Här har Frankrike lagt ned betydliga summor i fredens tjänst. Om Frankrike har råd att gå vidare på den vägen vore det lyckligt. Enda medlet att hindra en fanatisk nationalism att isolera alla arabländerna, och däribland Algeriet, från västerlandet är väl nämligen att de oerhörda summor, som tages ut ur dem t. ex. genom oljeutvinningen, i

ökad utsträckning också får komma länderna själva till godo. För att säga det drastiskt: levnadsstandarden hos befolkningen borde inte balansera på svältgränsen. Där ligger den nämligen på många håll. Egyptens inkomster går åt till armén, och fellaherna svälter långt värre nu än på Faruks tid. I Saudiarabien kommer kanske sanden en gång att täcka kung Sauds palats, och bilar kommer att grävas fram ur ruinerna, men under tiden lever och dör hans folk som på medeltiden. I Algeriet får fransmännen nu betala många underlåtenhetssynder. Men så uselt är där inte som det skulle ha varit om algerierna lämnats åt sig själva. De krafttag, som nyssnämnda specialorganisation tar, kan säkerligen mångdubblas. Kanske blir det dyrt för moderlandet, men det måste ju vara bättre än att bara betala krigskostnader och att betala med fransmäns blod. Kanske kan också ett utnyttjande av resurserna »under sanden» göra början lättare att bära. Ett är säkert, ger Algeriets jord nya rikedomar, har Algeriet första rätten till dem.

Nasser på offensiven

Den »palatsrevolution» som tillkännagavs i Radio Mekka den 24 mars, då det meddelades att kung Saud av Saudi-Arabien på sin broder, kronprins Feisal, överlätit »full befogenhet att dirigera landets yttre, inre och ekonomiska politik och övervaka dess utförande», kom utan tvivel som en kalldusch för många av västerns statsmän. Kronprins Feisal, som tidigare varit kungens stats- och utrikesminister, hade efter dennes besök i Washington våren 1957 offentligen vågat vidhålla sin uppfattning om det efterföljansvärda i den nasserska »positiva neutralismen» och sitt förnekande av Eisenhowerdoktrinen, och han hade

till följd därav, för hälsans vårdande, tvingats tillbringa en längre tid utomlands. Omedelbart efter sitt återvändande hade han tydligen lyckats tillvälla sig praktiskt taget obegränsad makt i sin broders rike, denne broder, om vilken den amerikanske utrikesministern John Foster Dulles så sent som vid Bermudakonferensen i februari 1957 sagt, att han var »västerns ankare» i Mellersta östern. Hade ankaret plötsligt släppt, och var västern på väg att förlora sin sista fasta bastion i denna del av världen?

I den häxkittel av socialt och nationellt uppvaknande som Mellersta östern av idag utgör, har länderna på den arabiska halvön till följd av sin relativa isolering och sin feodala efterblivenhet under lång tid förblivit en lugnets oas, med i det närmaste obegränsade möjligheter för potentater och slavhandlare att bedriva sin hantering. Över den ojämförligt mest betydelsefulla av dessa feodala självhärskardömen har kung Saud hittills härskat som över en ren privategendom. I den bittra kampen mellan Egypten och Irak om den tongivande ställningen inom Arabförbundet nöjde han sig med att vara tungan på vågen, i medvetande om att ett alltför dominerande inflytande från den ena eller den andra parten kunde komma att undergräva hans egen maktställning, detta trots hans enorma prestige såsom väktare av Islams heliga platser. Samtidigt härmed vårdade han sig i hög grad om sitt hus och sin släkt. Kungens personliga inkomster från oljekoncessionerna till Aramco, som beräknas uppgå till ca en miljon dollars om dagen, har tillsammans med ansevärd förskott gått åt till mutor åt olika politiska riktningar i grannländerna och till underhåll åt den stora kungliga familjen.

Kring denna medeltida »idyll» har emellertid under de senaste åren hot-

fulla stormmoln skockats. Den panarabiska nationalismen och rasfanatismen med president Nasser som banerförare växte oavslutligt i styrka, och genom den lyckosamma utgången av Suezkrisen steg Nassers prestige och inflytande i arabvärlden till en dittills ovanad höjd. Kung Saud, som till en början i viss mån stött den revolutionära egyptiska rörelsen med dess principiellt antifeodala och antimonarkistiska inriktning, fann sig snabbt förelåten att försona sig med de hachemistiska arvfärderna i Irak och Jordanien och bidrog härigenom till det lyckosamma genomförandet av den statskupp, varmed kung Hussein av Jordanien i maj 1957 undgick att hans land införlivades med den syrisk-egyptiska federation som redan på detta tidiga stadium diskuterades. Det stöd, som kung Hussein i detta sammanhang mottog även från Förenta staterna, fick en rad icke avsedda resultat. Först och främst intensifierade det fruktan i Syrien för en hachemistisk statskupp med understöd av Förenta staterna och Saudi-Arabien och bidrog därmed till att påskynda den vänsterorientering i riktning mot ett samgående med östblocket som Syrien genomgick i augusti förra året. För det andra övertygade det stora delar av den arabiska opinionen om att kung Saud och kungarna i Irak och Jordanien spelade under täcke med västmakterna, och att president Nasser var den ende arabledare som ville och vågade föra en oberoende och självständig politik, en uppfattning som med styrka förfäktades av den egyptiske diktatorn själv, och som naturligtvis bidrog till att ytterligare höja hans prestige.

När de vänsterorienterade gruppernas infiltration i Syrien omsider gått så långt, att regeringen i början av mars såg Nasser som den ende möjliga räddaren från ett prokommunis-

tiskt maktövertagande och som en sista utväg såg sig föranlåten att praktiskt taget låta sitt land annekteras av den framgångsrike diktatorn, proklamerades detta över hela arabvärlden såsom inledningen till det stora arabiska enhetsverket under Nassers egid. Den bedrövlige imitation som under namnet Arabfederationen blev Iraks och Jordaniens närmast desperata försvarsåtgärd, var i så ringa mån en framgång i den arabiska opinionens ögon, att kung Saud vägrade att ansluta sig till den.

Detta faktum hindrade emellertid inte att även kung Saud drabbades av den egyptiska bannstrålen i form av en intensiv propagandakampanj, vari han beskylldes för att ha sökt organisera en komplot mot Nassers liv — uppenbarligen ett svar på de beskyllningar i motsatt riktning, som förra året föranledde ett tillfälligt avbrott i de diplomatiska relationerna mellan Egypten och Saudi-Arabien. Denna propagandakampanj igångsattes med berömvärd precision samtidigt som kronprins Feisal vände tillbaka till Riyad efter en två månader lång vistelse i Kairo, och den avstannade också mycket riktigt omedelbart efter Feisals maktövertagande den 24 mars.

Denna samtidighet, liksom också den egyptiska pressens och radions jubel över Feisals nya befogenheter, tyder på att den egyptiska regeringen väntade sig att Feisal i fortsättningen skulle ansluta Saudi-Arabien till den »positiva neutralismens» ideologi och till de panarabiska enhetssträvandena. En sådan utveckling behöver dock ingalunda vara ofrånkomlig.

Även i Saudi-Arabien har under senare år en viss social utveckling ägt rum. Till stor del tack vare Aramcos storstilade moderniseringsarbete, som berett tusentals araber sysselsättning, har beduin-stammarna delvis blivit bofasta; en borgerlig medelklass har bör-

jat växa fram, som i stor utsträckning börjat få del av kulturens välsignelser och i samband härmed även av den egyptiska propagandan. Samtidigt har de satts i stånd att studera verkningarna av den kungliga hushållningen, vars båda mest iögonenfallande aspekter, kungafamiljens lyxbegär och den fortgående inflationen, icke kan ha lämnat dem oberörda. Följden har blivit en växande opposition, som hotar att slutligen få större inflytande än de kungliga mutorna till beduin-hövdingarna.

Jämsides härmed har den kungliga skattkammaren tömts, och eftersom i detta land statshushållningen är identisk med kungens personliga hushållning står landet inför bankrutt. I denna situation är det förklarligt om vissa medlemmar av kung Sauds familj, i den välförstådda avsikten att söka behålla sina slott, sina Cadillac och sina harem, enats om att mera resoluta åtgärder än dem Saud själv kan väntas vidta, är av nöden för det fall den vahhabitiska monarkin överhuvud taget skall bestå.

Sådana överväganden torde ha bidragit till att kronprins Feisal erhållit sina vittgående befogenheter. De kan sålunda förklaras som en desperat åtgärd från den saudiarabiska kungafamiljens sida för att behålla sina hitillsvarande privilegier, och det faktum, att Feisal måhända lyckats övertyga Egypten om sina vänliga avsikter, behöver icke innebära att hans politik kommer att föras stäv mot hans egna och familjens verkliga eller inbillade intressen.

Det återstår att se huruvida de motåtgärder, som de monarkiska och feodala arabregimerna vidtagit till försvar mot president Nassers aggressiva och dynamiska förkunnelse, kommer att leda till framgång. Deras position synes prekär genom nasserismens starka inflytande över folkopinionen i

deras egna länder, och tiden arbetar emot dem. För västmakternas del, som ju är beroende av den livsviktiga oljetillförseln från dessa länder, torde situationen klarast kunna uttryckas så, att om man samtycker till att alliera sig med föråldrade och reaktionära regimer, får man vara beredd på att de faller samman och måhända drar en med sig i sitt fall.

Den engelska hyreslagen

En lång serie fyllnadsval har visat, att Storbritanniens konservativa regering förlorat greppet om väljarna. Inte endast har de konservativa fått se sina röstetal allvarligt reducerade, fyllnadsvalen har även medfört flera mandatförluster. Orsaken till dessa upprepade motgångar är i första hand ett allmänt missnöje med regeringen. Sex och ett halvt år har gått sedan de konservativa tog över från de första efterkrigsårens labourregering, varför det enligt den klassiska parlamentariska doktrinen börjar bli dags för ett regimskifte. Missnöjet har också en mer konkret bakgrund. Många väljare kan inte förlåta Suez-äventyret, andra menar att regeringen inte tillräckligt effektivt ingripit för att hejda levnadskostnadernas stegring, en tredje grupp är rädd för att regeringens politik skall leda till arbetslöshet. Ingen enskild regeringsåtgärd har dock framkallat en så kraftig väljarreaktion som den nya hyreslagen.

Liksom i ett stort antal andra länder infördes hyresreglering i Storbritannien under det första världskriget. Denna reglering började avvecklas på 30-talet, men hann inte helt avskaffas förrän det andra världskriget bröt ut och hyresmarknaden på nytt underkastades offentlig kontroll med nominellt fastlåsta hyror. Sedan 1939 har inga hyreshöjningar varit tillåtna, sam-

tidigt som hyresgästerna åtnjutit ett av lagen garanterat uppsägningsskydd. Vissa hyror har t. o. m. legat oförändrade sedan det första världskriget. Följden har heller inte uteblivit: bostadsbrist och en förslumning av bostadsbeståndet till följd av otillräckligt underhåll.

Liksom under 30-talet föll det även denna gång på de konservativas lott att avveckla hyresregleringen, ehuru det torde vara ställt utom allt tvivel att även en labourregering skulle ha ansett det nödvändigt att väsentligt modifiera hyreslagstiftningen. Det ramaskri, med vilket labour mottagit 1957 års hyreslag, ger därför en förvrängd bild av partiets inställning. Labour skulle i regeringsställning ingalunda ha låtit allt förbli vid det gamla, den saken kan styrkas med auktoritativa uttalanden av ledande labourmän. Därmed är det emellertid ingalunda sagt att en labourregering skulle ha gått lika långt som de konservativa nu gjort i syfte att få bort denna krisreglering.

Enligt 1957 års hyreslag avskaffas all hyresreglering för omkring 800 000 lägenheter, medan omkring 5 milj. lägenheter fortfarande kommer att vara hyreskontrollerade, ehuru en viss, av lagen noga fixerad hyreshöjning kommer att medges för denna sistnämnda kategori av bostäder. Till skillnad från vad fallet varit i Sverige kommer hyresstegringarna i de fortfarande kontrollerade lägenheterna inte att vara beroende av den tidigare hyran. Det är därför omöjligt att ange hur pass stor hyreshöjningen blir i procent räknat. Hyreslagen fastslår i stället en maximihyra, som inte får överskridas. Denna hyra är beräknad på den kommunala fastighetsskatten. Bostäder under ett bestämt, av lagen fastslaget taxeringsvärde är fortfarande underkastade hyreskontroll, så länge den nuvarande hyresgästen bor kvar. När denne flyttar, upphör emellertid reg-

leringen. I stort sett gäller detta det övervägande antalet arbetarbostäder samt de lägenheter som bebos av vissa lägre medelklasskikt.

Hyreshöjningens storlek är emellertid inte endast beroende av taxeringsvärdet utan också av hyresvärdens villighet att åta sig reparationer — ett av lagens huvudsyften är nämligen att få till stånd ett bättre lägenhetsunderhåll. Högsta tillåtna maximihyra för en fortfarande hyreskontrollerad lägenhet i London kommer att bli £ 170 om året, fastighetsskatten inräknad, under förutsättning att hyresvärden åtar sig alla reparationer, såväl yttre som inre. Om han endast åtar sig yttre reparationer blir maximihyran £ 150 om året, och om hyresgästen svarar för allt underhåll blir den högsta tillåtna maximihyran £ 115. Det är emellertid långt ifrån alla fastigheter som är åsatta ett så högt taxeringsvärde, att hyresgästerna där behöver betala så mycket som de här angivna maximihyrorna.

Det är inte hyresstegringarna i de fortfarande kontrollerade lägenheterna, som orsakat det största rabalderet kring den nya hyreslagen. Intresset har i stället kommit att koncentreras till vad som skall hända med de 800 000 lägenheter, som fr. o. m. den 6 oktober 1958 helt undantas från hyresreglering, och där hyresvärden både kan begära vilken hyra han önskar och säga upp sina hyresgäster med sex månaders varsel. Det är huvudsakligen medelklassfamiljer som bor i denna typ av lägenheter, vilket är förklaringen till att avvecklingen av hyresregleringen blivit en så känslig fråga just för en konservativ regering. Ty den nya hyreslagen drabbar utan tvivel hårdast de människor, som utgör de konservativas främsta valstrategiska tillgång, medan huvudparten av labourväljarna fortfarande kommer att kunna njuta en hyresreglerings fördelar, även om deras hyror går

upp. Även många pensionärer kommer att råka illa ut, även om en nyligen genomförd modifikation av hyreslagstiftningen, som gör det möjligt för en till avflyttning uppsagd hyresgäst att hos domstol begära uppskov med uppsägningens ikraftträdande, kan väntas medföra en viss lättnad för denna kategori.

Vad som händer med de inte längre hyreskontrollerade lägenheterna efter den 6 oktober, då hyreslagen fullt träder i kraft, är det ingen som med bestämdhet kan säga än. I flertalet fall kommer otvivelaktigt hyresvärd och hyresgäst att sluta nytt avtal om en hyra, som visserligen är högre än den som f. n. gäller, men som dock med hänsyn till den allmänna prisnivån och inkomststandarden kan betraktas som skälig. Men det kommer självfallet att finnas undantag. Inte minst i London finns det en grupp skrupelfria hyresvärdar, som helt och fullt ämnar dra fördel av den uppkomna situationen. De kommer att utan förbarmande vräka sina hyresgäster för att sedan hyra ut de lediga lägenheterna »möblerade» — och betinga sig en hyra därefter. Det är en av orsakerna till att det även bland de konservativa finns de som menar, att det var ett oförlåtligt misstag, inte bara politiskt utan också sakligt, att inte undanta centrala London från hyreslagens bestämmelser. Den stora efterfrågan på lägenheter i detta område gör också att hyresvärdarna där kan begära efter svenska begrepp rena fantasihyror — och hyresgästerna har ingenting annat att göra än att betala, för så vitt de inte vill bli uppsagda.

Medelklassfamiljerna har samtidigt ställts inför en annan svårighet. Många av dem skulle säkert föredra att skaffa sig ett eget hem hellre än att betala de hyror som nu kommer att begäras i icke-kontrollerade lägenheter. Här kommer emellertid kreditåtstram-

ningen som ett nytt, oväntat hinder. Det har blivit svårare att få lån mot inteckning, och bostadskreditkassorna har också sett sig nödsakade att höja sina krav på kontantinsatsens storlek. Detta stänger obevekligen vägen till det egna hemmet för många, som under ekonomiskt mer normala förhållanden utan svårighet skulle ha kunnat köpa en villa.

En redogörelse för den nya hyreslagen är emellertid ofullständig utan några ord om labours uppträdande. Man behöver inte svälja den av den konservativa regeringen genomdrivna lagstiftningen med hull och hår för att fördöma den ansvarslöshet, som präglad oppositionens agitation i denna fråga. Labourpropagandan har målmedvetet sökt trumma in i folks medvetande, att hyreslagen gör en hyresgäst i det närmaste rättslös gentemot skrupelfria husägare. Åtskilliga hyresgäster har också gått med på hyresvillkor, som de enligt den nya lagen inte är tvungna att acceptera, därför att de satt tilltro till denna överdrivna labourpropaganda. Åtskilliga fastighetsägare har låtit säga upp sina hyresgäster för att sedan sälja sina hus. Labour har nämligen förklarat att partiet i regeringsställning kommer att kommunalisera bostadsmarknaden, och för att undandra sig följderna av en sådan åtgärd är det många som nu föredrar att göra sig av med sina hyreshus. Slutligen har labour angripit de av hyreslagen medgivna hyreshöjningarna på ett sådant sätt att en stor allmänhet fått den uppfattningen, att en labourregering skall återföra hyresnivån till vad som gällde före hyreslagen. Detta är självfallet ingalunda partiets avsikt, men det har visligen aktat sig för att upplysa allmänheten härom i medvetande om att missförståndet ger god utdelning vid valurnorna. Det är alltså inte endast de

tigt kommer att ge breda medelklassskikt, utan också en överdriven och vilseledande propaganda från oppositionen, som gör att den konservativa regeringens framtidsutsikter f. n. ter sig så mörka.

Det danska kommunalvalet

Den 4 mars var det kommunalval i Danmark. Det var ett val som man ansåg skulle bli intressantare än vanligt. Valmanskåren är nämligen nu praktiskt taget densamma som vid folketingsval. Man har inte längre något mellanliggande val till landstinget (första kammaren), som avskaffades 1953. Därför ansåg många att kommunalvalet kanske, trots andra förutsättningar, likväl kunde ge rikspolitiskt utslag, i all synnerhet som socialdemokraterna 1957 ingick regeringskoalition med två små borgerliga partier. Många av dessas väljare hade uppfattat koalitionen som ett otillbörligt arrangemang. Det var därför ganska förklarligt att nyfikenheten var högt uppdriven på olika politiska håll. Bland de nyfiknaste var H. C. Hansen, stats- och utrikesminister. Därför hade han tidigare förklarade, att det kommunala valet kunde och borde tillmätas en utomordentligt stor rikspolitisk betydelse. På natten, när det preliminära valresultatet redovisats, sade han emellertid: »Gennemgående er altså forskydningerne ikke af en sådan art, at der overhovedet landspolitisk kan tillægges dem betydning.»

Vad hade då hänt under de korta timmar som gjorde det betydelsefulla till betydelselöst? I procentuella siffror såg svaret, dvs. förskjutningen inom valmanskåren ut på följande sätt.

Valet hade sålunda gått till den borgerliga oppositionens favör. Men det var, som statsministern antydde, inte

	Kommunal- val 1954	Folke- tings- val 1957	Kommunal- val 1958
Socialdemokrater ¹ . . .	41,0	39,4	38,8
Radikale Venstre ¹ . . .	7,8	7,8	7,3
Retsforbundet ¹ . . .	2,2	5,3	2,4
Konservative	19,2	16,6	20,7
Venstre	23,4	25,1	24,7
Kommunister	3,4	3,1	3,0
Oavhängiga	0,2	2,3	0,4
Tyskar	0,5	0,4	0,4
Andra	2,3	—	2,3
	100,0	100,0	100,0

¹ Koalitionsregering sedan försommaren 1957.

fråga om något politiskt jordskred i ena eller andra riktningen. Alla partiledare förklarade sig också nöjda och glada efter valet. De som vunnit var gladast. De som förlorat var också glada. De hade vägande skäl, som reducerade motgångarna till gränsen för det obefintliga. Till de glada hörde den borgerliga oppositionen. Det Konservativa Folkeparti hade kraftigt återhämtat sig från 1957 års folketingsval. Venstre hade det visserligen sämre ställt i förhållande till folketingsvalet, men hade gjort goda vinster i jämförelse med kommunalvalet 1954. Vidare var det Retsforbundet och ett nytt vänstersocialistiskt parti som inkasserade kommunala vinster. Till dem som inte var lika glada hörde socialdemokraterna, Radikale Venstre och kommunisterna. Den socialdemokratiska majoriteten gick förlorad i 9 städer, men erövrades i 4. I flera städer närmade man sig balans mellan socialdemokratiska och borgerliga grupper. Socialdemokraterna förklarade med resignation, att valdeltagandet varit förhållandevis stort, en sak som erfarenhetsmässigt brukar gynna de borgerliga fraktionerna.

Strömkantringen åt det borgerliga hållet var visserligen inte överväldi-

gande, men i den labila danska inrikespolitiska situationen torde det kommunala resultatet inte helt bli utan rikspolitisk verkan. Om inte annat så torde det ha blivit en tankeställare för såväl regeringen som för oppositionen. Eller som tidningen Information uttryckte det: »De skal tænke sig godt om i regeringen! De skal også tænke sig godt om i oppositionspartierne. Bedre valgresultat kan man ikke få.»

Tankeställaren gäller närmast den allmänna politiska attityden partierna emellan. Från oppositionens sida har man nämligen tidigare levererat en i många avseenden alltför negativ kritik mot regeringens förslag, med en arrogans som tidvis skaffade socialdemokraterna större förståelse hos sina koalitionsbröder, Radikale och Retsforbundet, än vad som annars varit nödvändigt. Socialdemokraternas dåliga humör har inte heller tagit sig så särskilt älskvärda former.

Redan före valet hade emellertid de Konservative hissat nya signaler. Det var närmast partiets driftige, efter valet plötsligt avlidne ledare, Aksel Møller, som angav tonen. Oppositionspartierna borde, ansåg han, vinnlägga sig om en konstruktivare kritik, som syftade till ett samarbete med regeringen, i de frågor där borgerliga synpunkter kunde läggas till grund. Møllers efterträdare, partiets förre generalsekretärare Poul Sørensen har dock inte gjort sig känd för att vara särskilt entusiastisk för sin företrädares åsikt i denna fråga. Men efter valet antydde de konservativa tidningarna partiets avsikt att fortsätta på den utstakade vägen. Konservatives ökade betydelse bör även ge möjlighet att framgångsrikt förfäkta en sådan linje, i all synnerhet som önskan om ett större samförstånd mellan de politiska partierna är påtaglig i den nuvarande situationen. Danmark brottas med ett flertal allvarliga ekonomiska problem.

Ett av de väsentligaste är, hur landet skall ställa sig till den avgörande frågan om: gemensam marknad med de sex eller anslutning till frihandelsområdet. Frågans ödesdigra vikt inspirerade redan innan valet till större partipolitisk eftertanke. Valresultatet stärkte utan tvivel beredvilligheten till mera samförstånd.

Kommunalvalet kastade även ljus över en annan intressant — kanske tidstypisk företeelse — som börjat skymta i politiskt-ekonomiskt framskridna länder. Det är frågan: kommer kommunalval åter att bli kommunalval? De flesta danska politiker poängterade visserligen vilken rikspolitisk betydelse man borde tillmäta valresultatet, en sak som på sitt sätt också till stora delar var riktig. Men kommunalpolitik har ju strängt taget inte med rikspolitik att göra. Tanken att de politiska partierna ej hör hemma i kommunala församlingar är väl både ursprunglig, riktig och ständigt återkommande. Kommunerna bör inte välja folk att sköta deras angelägenheter därför att kandidaterna omfattar en speciell politisk bekännelse, utan därför att de är ägnade att bedöma den kommunala förvaltningens ändamålsenlighet, låt vara att partierna omfattar en mängd förträffligt folk.

Den tid är för övrigt för länge sedan förbi, då ett politiskt regimskifte i en kommun betydde väsentligt ändrad politik. Man kan kanske därför förmoda, att tankegångar, som syftar till att frigöra kommunalpolitiken från rikspolitiken skulle få ökat gehör. Hos borgerligt och lokalt förankrade grupper och alldeles särskilt hos dem som slagit vakt kring den kommunala självständigheten har de väl alltid funnits latent. Det tycks inte behövas så mycket för att aktivera dem. Man kan visserligen knappast säga att det danska kommunalvalet givit något betydande

utslag i sådan riktning. Men tendensen fanns där. På ett flertal platser visade man, såväl inom ramen för de gamla partiorganisationerna som mera fristående, en betydande självständighet både i valpropagandan och i målsättningen. Ett av de mera kuriösa exemplen utgöres av tullförvaltaren, som flyttat till en ny kommun, men »inte fick vara med». Han satte då igång med en intensiv kampanj mot den bestående kommunala regimen och lyckades med saklig kritik av många av dess förvaltningsmässiga dispositioner tillförsäkra sig tre mandat på sin nya lista. Det kan hända att det är svalor som förebådar en kommunalpolitisk sommar.

Begåvningsreserven

I en situation, då den allmänt omfattade politiken på undervisningens område är att söka bereda allt större grupper av ungdomar tillgång till en så kvalificerad utbildning som möjligt, är det naturligt att frågan om begåvningsreservens storlek kommit att ivrigt uppmärksammas. Av och till uppblussar en ej sällan häftig debatt, där starkt känsloladdade argument ofta spelar en stor roll.

Det är påtagligt, att man i de kretsar som anser sig med särskild lidelse förfäktat programmet om utbildningens demokratisering gärna vill anse, att den del av vår ungdom, som skulle kunna tillgodogöra sig den högre undervisning som ännu uppfattas som ett »klassprivilegium» är mycket stor. Betänksamma invändningar mot vad som kan te sig som alltför optimistiska kalkyler tolkas gärna som utslag av antingen okunnighet — har inte socialvetenskaperna visat att nästan alla skillnader människor emellan egentligen beror på miljöförhållanden, minnsann? — eller i värsta fall som mer eller mindre ohederlig advokatyr för

att »slå vakt om utbildningsmonopolet».

Universitetsutredningen, som har att planera för en utomordentligt stark ökning av antalet studerande, har låtit sig angeläget vara att skaffa en såvitt möjligt tillförlitlig uppskattning av storleken av begåvningsreserverna i olika betydelser av detta ord. På dess uppdrag har docent Kjell Härnqvist utfört en omfattande undersökning. Denna har publicerats som utredningens betänkande nr III: »Reserverna för högre utbildning. Beräkningar och metoddiskussion» (SOU 1958: 11).

Begåvningsreserven är enligt Härnqvist »de grupper som enligt beräkningarna skulle kunnat tillgodogöra sig utbildning av nämnda slag men nu ej får tillfälle att göra det».

För att man skall kunna göra en uppskattning av dessa reserver måste man ha tillgång till ett mått på förutsättningarna för högre studier som möjliggör förutsägelser om studieresultaten. Härnqvist har räknat med, att man kan använda betygssummor, t. ex. vid intagningen i realskola, som ett sådant mått. Han har vidare använt ett av G. Ekman introducerat antagande, att alla ungdomar ur socialgrupp 1 som överhuvudtaget bedöms ha förutsättningar för studier i realskola och gymnasium, också får fortsätta. Genom att fastställa hur stor del av eleverna från de lägre socialgrupperna, som uppvisar minst lika goda studieförutsättningar som generationskamraterna ur socialgrupp 1, men likväl inte fått del av högre utbildning får man ett mått på begåvningsreserven i angiven mening.

Givetvis kan här inte ske någon granskning av den statistiska hållbarheten i Härnqvists metodiska förutsättningar. Det förtjänar dock påpekas, att antagandet om att alla kapabla ur socialgrupp 1 verkligen får högre utbildning inte kan anses helt styrkt. Härn-

qvist anför i själva verket intressanta fakta som ger vid handen att så inte är fallet. Det är alltså möjligt att här föreligger ett fel. Detta fel är i så fall av beskaffenhet att ge ett för lågt värde på begåvningsreserven.

Beräkningarna har baserats på två undersökningsmaterial. Det ena är ett urval av var fjärde avdelning av folkskolans klass 4 under vt 1945, det andra ett urval av varannan avdelning av klass 4^s och 3^a i realskolan under vt 1949.

Resultaten av undersökningen formuleras av Härnqvist på följande sätt:

»Sammanlagt skulle alltså drygt en fjärdedel av pojkar kunna ta studentexamen... och omkring hälften realexamen... De som faktiskt avlagt resp. examina eller mera uppgår till 8 % för studentexamen... och 19 % för realexamen... I båda fallen föreligger alltså en betydande utbildningsreserv. När det gäller studentexamensreserven förtjänar det också att framhållas att denna till största delen finns bland dem som ej ens fått börja i realskola. Från realskolan till gymnasiet tycks vidarerekryteringen fungera förhållandevis bättre. Det bör dock observeras att vårt undersökningsmaterial avser sådana som normalt började i realskolan 1945. Därefter har intagningen i realskolan ökat väsentligt, vilket kan ha förändrat bilden» (s. 87). Den utomordentliga osäkerhet som präglar uppskattningar av begåvningsreserven framgår drastiskt av en till betänkandet fogad vetenskaplig polemik. Statistikern, professor C. E. Quensel framför så allvarliga metodiska anmärkningar mot Härnqvists undersökningar, att denne själv skriver, att om Quensels alternativ för beräkningarna i stället skulle användas, skulle begåvningsreserverna visa sig vara »nästan obefintliga». Det är uppenbart att en så betydlig meningsskillnad mellan olika experter manar till största

försiktighet vid användandet av Härnqvists material i den skolpolitiska debatten.

Som känt är råder det en utpräglad brist på tekniskt skolad arbetskraft, en brist som på grund av samhällets och näringslivets utveckling kan förutses bli ytterligare skärpt. Det är därför av stort intresse att försöka uppskatta inte bara begåvningsreserven i vidsträckt mening, de som är i stånd att avlägga t. ex. någon form av studentexamen, utan även den speciella begåvningsreserv som utgöres av personer kapabla till högre teknisk utbildning.

»Vid beräkningen av reserver för teknisk-matematisk utbildning har de ansetts uppvisa kvalifikationer för sådan utbildning som inskrivits vid tekniska högskolor eller med lägst medelbetyget Ba i matematik, fysik och kemi i studentexamen på reallinjen valt annan utbildning efter studentexamen. Reservberäkningarna har här avsett att fastställa hur många bland icke-studenterna som skulle kunna nå motsvarande studieresultat på gymnasiet och därmed kunna anses kvalificerade för teknisk-matematisk utbildning. Såsom mått på förutsättningarna har i detta fall använts betygen i matematik, fysik och kemi i realskolan.

Det har visat sig att ytterligare 2-3 % av åldersklassen borde ha förutsättningar för sådan utbildning. Eftersom gruppen nu omfattar 2,5 % av de manliga eleverna i åldersklassen, borde alltså en fördubbling av gruppen med kvalificerad teknisk utbildning vara möjlig. ... I den kvinnliga delen av realskolematerialet har endast omkring 0,5 % en realbetonad utbildning som fört fram till betyg på minst Ba i matematik, fysik och kemi. Beräkningarna visar att denna grupp proportionellt sett skulle kunna ökas betydligt mer än vad som är fallet bland de manliga» (s. 88).

Flerstädes påpekar Härnqvist, att en sak är att ha den intellektuella kapaciteten för högre utbildning, en helt annan att också verkligen ha lust att ägna sig åt sådan: värderingar inom olika sociala miljöer spelar här en mycket stor roll.

Detta aktualiserar ett betydelsefullt problem, som till sin natur ligger utanför den statistiska analysens område. Självfallet är givetvis, att det är önskvärt att envar som *vill* och *kan* tillgodogöra sig en kvalificerad utbildning också får tillfälle härtill. Ur en synpunkt sett är det givetvis också så, att samhället har intresse av att tillvarataga begåvningarna. Men vad kan bli följderna av att »tillvarataga begåvningarna» i så stor utsträckning, att de »lägre» yrkena mer eller mindre fullständigt dräneras på alla personer med intellektuell kapacitet över genomsnittet.

I bästa välmening kanske man riskerar att bringa till stånd en skiktning av samhället av måhända långt allvarligare art än den gamla, i upplösning stadda klassindelningen. Demokratien ställer sig genom sin egen utbildningspolitik i jämlikhetens namn kanske snart nog inför ett dilemma som man inte kan undvika att ta ställning till. Skolkommisionen har på sin tid sett problemets existens och betydelse. Det kunde behövas att diskussionen om denna fråga åter toge fart.

Systemet med majoritetsval

Under debatten om reformer av valsystemet i ändamål att bättre än hittills förverkliga idén om proportionell representation i riksdagen och kommunerna har bland annat från socialdemokratiskt håll framkastats tanken, att vi rent av bör överge det nuvarande systemet och övergå till majoritetsval i enmansvalkretsar enligt engelsk modell. Frågan har hittills icke tillvunnit

sig något mera allmänt intresse, men, trots riksdagens avvisande hållning, blev den för några år sedan av regeringen hänskjuten till den pågående författningsutredningen, och det får väl inte hållas för uteslutet att den kan komma att på allvar aktualiseras.

Under sådana omständigheter är det onekligen av intresse även för oss här i landet att konstatera, att inte ens engelsmännen själva är helt nöjda med sitt valsätt utan diskuterar olika förslag till reformer. Längst går härvidlag det liberala partiet, vilket i ett system för proportionella val ser en möjlighet att motstå trycket från de båda stora partierna, de konservativa och labour, samt undgå att helt förlora fotfäste i parlamentet. En så radikal förändring av valsättet anses dock icke vara praktisk politik i England, där småpartier betraktas som farliga och icke önskvärda inslag i det politiska livet. Om det blir reformer på området torde dessa följaktligen komma att inriktas på att skapa förbättringar inom ramen för det bestående systemet. Ett uppslag i den riktningen redovisades i tidskriften *Economist* för den 8 mars 1958.

Tanken är den att man skulle öppna möjlighet för väljarna att avge alternativa röster (alternative vote). När val förrättas i en valkrets används endast en valsedeltyp, som upptar alla de kandidater — oavsett partitillhörighet — vilka ställt upp. Valet tillgår så att den röstande å valsedeln medelst ett tecken anger vilken av kandidaterna han väljer. Enligt förslaget skulle han emellertid, därest det finns flera än två kandidater, ha rätt att för den han i första hand vill ge sin röst sätta en 1:a, men dessutom för den han vill välja i andra hand en 2:a. Vid första sammanräkningen tages hänsyn endast till 1:orna, och får någon av kandidaterna därvid mer än 50 procent av samtliga röster, förklaras han vald.

Om däremot icke någon av kandidaterna uppnått sådan majoritet, sker ny sammanräkning, och därvid träder systemet med alternative vote i full tillämpning. Nu medtages endast de två kandidater som vid första sammanräkningen (av 1:orna) erhållit de flesta rösterna. De övriga kandidaternas sedlar enligt sistnämnda sammanräkning fördelas på de två huvudkandidaterna, i den mån de senares namn blivit förtecknade med 2:or. I varje fall vid andra sammanräkningen blir det på så vis en av de två toppmännen som får klar majoritet.

För att visa hur detta system skulle slå ut i verkligheten tog *Economist* fyllnadsvalet för en tid sedan i Rochdale som exempel. Vid detta mycket uppmärksammade val förlorade det konservativa partiet sitt mandat till arbetarpartiet enligt följande röstsiffror:

Arbetarpartiet	22 133
Liberalerna	17 603
Konservativa	9 827

Economist påpekar, att Rochdale nu har en labourrepresentant i parlamentet, trots att 55 procent av väljarna uppenbarligen ville ha någon annan. Felet med det nuvarande valsystemet är att man inte fått reda på vilken av kandidaterna folkmajoriteten i själva verket föredragit. Men om de konservativa väljarna hade haft möjlighet att alternativt rösta på någon av de övriga kandidaterna för den händelse deras egen — såsom det senare visade sig — icke skulle ha någon chans, vore det sannolikt att åtminstone $\frac{7}{10}$ av dem hade utpekat den liberale kandidaten och endast $\frac{1}{10}$ arbetarpartiets kandidat. Den liberale kandidaten hade blivit vald med 24 482 röster mot arbetarpartiets 23 116 röster, och detta hade enligt tidskriftens mening uppenbarligen varit ett riktigare uttryck för folkmeningen i Rochdale än det som

blev resultatet med tillämpning av nu gällande regler.

Vad en reform av nu antydd art skulle få för politiska konsekvenser i hela England är givetvis svårt att bedöma. Economist tror, att ett dussintal liberaler skulle bli invalda i parlamentet, och att antalet skulle stiga vid de följande valen. Många liberala väljare skulle alternativt förordad konservativa kandidater, vilket i åtskilliga valkretsar skulle vara till fördel för den borgerliga opinionen. Däremot skulle sannolikt arbetarpartiet bli utomordentligt förbittrat, därest reformförslaget fördes fram på allvar. Men, såsom Economist påpekar, det föreslagna systemet avser att förhindra arbetarpartiet från att få regeringsmakten endast om majoriteten av folket vill hålla detta parti utanför. Arbetarpartiet skall lika litet som något annat parti — som ofta skett — kunna bygga upp en majoritet i parlamentet med stöd av inadvartenser i valsystelet och trots att partiet stödes av endast en minoritet i folket.

De av Economist anförda synpunkterna har intresse även för oss och i all synnerhet bör de begrundas av dem som till vårt politiska liv vill överföra systemet med majoritetsval i enmansvalkretsar. Det är tydligt att det inte kan utan vidare kopieras, utan att avsevärda kompletteringar måste ske i den av Economist antydda riktningen.

Sedan är det en annan men inte oviktig sak att varje författningsproblem har sina givna förutsättningar i rådande förhållanden, gällande institutioner och levande politisk tradition och att därför reformarbetet måste ske med stor varsamhet. Majoritetsvalsystelet erbjuder vissa fördelar ur principiella och praktiska synpunkter, men innan vi går så långt att vi överför det till oss, bör allvarliga försök göras att bättra bristerna i vårt eget valsätt.

Jordbrukets exportproblem

Den svenska exporten av jordbruksprodukter har kommit i blickpunkten på ett ganska uppseendeväckande sätt genom Nya Zeelands nyligen avgivna protest mot svensk smördumping i England. Nu är svensk smörexport ingalunda någon nyhet. Under de 25 åren närmast före första världskriget uppgick exporten i medeltal till något över 20 000 ton per år och för de 15 åren 1929–39 blev motsvarande kvantitet 19 600 ton. Det dröjde några år efter andra världskriget innan vi fick ett smöröverskott, men fr. o. m. 1950 har Sverige åter regelmässigt uppträtt på den internationella marknaden. 1957 års kvantitet (31 600 ton) är visserligen den största hittills, men redan på 1930-talet var exporten flera gånger uppe i nästan lika höga siffror.

Kritiken riktar sig väl inte heller i första hand mot det förhållandet att Sverige exporterar smör utan mot priset, som är ojämfört mycket lägre än hemmamarknadens. Partipriset vid mejeri ligger f. n. vid 6 kr. 35 öre per kg, medan samma vara fritt kaj i London säljes till föga mer än 3 kr. Detta är utan tvivel dumping i vedertagen mening. Det bör dock framhållas att Sverige ingalunda intar någon särställning i berörda avseende. Storbritannien erbjuder f. n. den enda fria marknaden för smör i hela Europa, och därför söker sig alla utbud dit, med kraftig prissänkning som naturlig följd. Värst går detta ut över danskarna, som med sin stora export och sin förhållandevis lilla hemmamarknad inte kan låta den senare betala för den förra, som vi kan göra. Det har också framställts bestämda danska krav på en svensk produktionsbegränsning.

Avsättningskrisen för smör illustrerar på ett förträffligt sätt följderna av den starkt protektionistiska jordbruks-

politik, som tillämpas i snart sagt alla västeuropeiska länder. Danmark är visserligen ett undantag, men skyddar likvisst sin egen livsmedelsmarknad med effektiva kvantitativa importbegränsningar. Trots en sedan länge pågående omflyttning från jordbruket till näringslivet i övrigt lever alltså 30 procent av OEEC-ländernas befolkning på jordbruk. Sverige med sina 18 procent hör faktiskt till de mest industrialiserade. Jordbruket kämpar på många håll med ogynnsamma naturförhållanden och är fortfarande i viktiga avseenden tekniskt efterblivet, inte minst på grund av en ogynnsam företagsstruktur. Jordbrukarna utgör i flertalet länder en numerärt betydande grupp med låg levnadsstandard. I en tid som har allmän inkomsttjänning som ideal och ledstjärna kan en sådan grupp räkna på stöd redan av ideologiska skäl. När den dessutom är stor nog att bli en politisk maktfaktor av rang, kan den också av det skälet räkna med ett betydande hänsynstagande från andra gruppers sida. Läger man därtill slutligen det faktum, att en inhemska livsmedelsproduktion av betydande storlek under sista världskriget visat sig vara av avgörande betydelse för en nations bestånd, är det lätt att förstå den särställning i fråga om statligt stöd som jordbruket intar bland näringarna.

Tyvärr har stödet i allt för stor utsträckning givits i form av ett prisstöd för produktionen. Detta gäller både de länder, som i likhet med vårt valt den s. k. högprislinjen — dvs. att genom ett importskydd höja livsmedelspriserna på hela den inhemska marknaden — eller de, som gått den motsatta vägen och givit stödet i form av subventioner till inom landet framställda jordbruksprodukter. Höga priser stimulerar till ökad produktion. Vare sig gårdens avkastning är hög eller låg har jordbruksföretaget stora

fasta kostnader i form av kapitalränta, avskrivningar på byggnader och markanläggningar etc. Ju mer som produceras, desto mindre blir de fasta kostnaderna per framställd enhet. Av privatekonomiska skäl försöker jordbrukaren därför att utnyttja produktionsmedlen så väl som möjligt, och är priserna höga stimuleras han till ytterligare produktionsmedelsinsatser.

Den ökade självförsörjningsgraden i det europeiska jordbruket tar sig uttryck i en minskad internationell handel med livsmedel, i varje fall relativt sett. Särskilt har Storbritanniens förvånande kraftiga stöd till sitt jordbruk verkat begränsande på det fria marknadsutrymmet. Hur viktig den engelska marknaden är framgår bl. a. av följande uppgifter: Produktionsåret 1951/52 beräknades landets andel i världsimporten uppgå till 96 procent för fårkött, 79 procent för bacon, 70 procent för smör och 55 procent för nötkött. Vid normal skörd överstiger f. n. Storbritanniens egen jordbruksproduktion förkrigsnivån med ca 60 procent, och den skicklige ledaren av Farmers' Union, sir James Turner, förklarade nyligen, att denna produktionsökning bör fortsätta och att den redan visat sig vara av avgörande betydelse för valutabalansen. Han rörde där vid en punkt som är känslig också för många andra länder. När valutareserverna hotas, uppmuntrar man hellre en kanske dyrbar hemmaproduktion än man importerar.

Den svenska jordbrukspolitikens har satt som sitt mål att den någorlunda effektiva familjejordbrukaren skall nå inkomstlikställighet med en industriarbetare, men den har också en målsättning för produktionsvolymen. Denna bör vara av betydande storlek vid en plötsligt inträdande avspärrning, men inte överstiga full självförsörjning. Ev. exportförluster skall i princip bäras av jordbrukarna

själva. Från andra världskriget och fram till 1950-talets början var produktionsökningen ganska betydlig, men sedan dess har totala produktionsvolymen hållit sig relativt stabil. Den påtagliga minskningen i mjölkproduktionen har ungefär kompensrats av ökning för andra produkter. I och för sig ger en oförändrad produktionsvolym uttryck för en betydande ökning i arbetseffektivitet, eftersom den aktiva jordbruksbefolkningen bara på de sista 10 åren krympt med mer än en fjärdedel. Avsättningsutrymmet inom landet har dock ej växt i takt med befolkningstalet. Konsumtionen i kalorier per capita har minskat, och importen av livsmedel, bl. a. av sydfrukter och olika slag av konserver, har ökat och svarar f. n. för ca en fjärdedel av hela livsmedelsposten.

Vid normal skörd har vi att räkna med måttliga exportöverskott av brödsäd, oljefrö, mejeriprodukter, fläsk och ägg. Det är i och för sig ingen olycka alls, även vid rätt låga exportpriser, eftersom det rör sig om marginalkvantiteter. Jordbruket kan bära eventuella förluster genom avgifter till clearingkassor, och det behöver inte bli särskilt betungande så länge exporten är liten i förhållande till avsättningen på hemmamarknaden. Det enda verkligt stora bekymret är smöret, därför att avsättningsutrymmet ständigt krymper genom margarinets frammarsch. Skillnaden i produktionskost-

nad är för stor och i kvalitet för liten för att det skall kunna bli fråga om annat än ett uppehållande försvar för smörets del. Jordbruket har att antingen söka andra avsättningsformer för mjölkfettet eller skära ned produktionen. Givetvis får man arbeta på båda linjerna. Ost, torrmjök, indunstad konsumtionsmjök ger vissa möjligheter, som emellertid kommer att utnyttjas efter bästa förmåga av alla mjölkproducerande länder. En ganska stor produktionsminskning förefaller att bli nödvändig. Vidtar man inte själv aktiva åtgärder i den riktningen, kommer exportförlusterna att pressa priserna så starkt, att just nu föga tilltalande alternativ framstår som fullt konkurrensdugliga.

Med tanke på de stora möjligheter till produktionsökning som vetenskap och teknik ställer till jordbrukets förfogande måste det framstå som önskvärt att strömmen av arbetskraft från jordbruket till näringslivet i övrigt kan fortgå obehindrad ännu en lång tid framåt. Mänskligt arbete är eller blir det dyraste produktionsmedlet och det måste därför överflyttas till de mest expansiva sektorerna i samhället. En fortsatt minskning av jordbrukets arbetskraft är på längden en vida effektivare produktionsbegränsande åtgärd än koslakt eller skogsplantering på dåliga åkerjordar, vilket inte hindrar att också sådana åtgärder bör företagas.